

כתלה חריפה *Chiliadenus iphionoides* - פורחת

בסלעים בחבל הים תיכוני ובהר הנגב (נובמבר 2017)

כתב: אבי שמידע

כתלה חריפה *Chiliadenus iphionoides* (מורכבים) היא בן-שיח ענף וסבוכ, שגובהו 25-40 ס"מ והוא מדיף ריח חריף במיוחד. זהו צמח הסלעים הנפוץ בישראל, הן בחבל הים-תיכוני והן במדבר' הגדל בכיסי סלע רדודים ובסדקים במעונות שטופי שמש. בעבר היה מקובל כי שורשי הצמח מסוגלים לקדוח בסלעים והם אשר יוצרים את הסדקים, אך כיום מקובל כי השורשים רק עוזרים בהרחבת הסדקים הקיימים הודות לנשימת השורש והפרשת פחמן דו-חמצני היוצר חומצה חלשה במים הממיסה את הסלע.

כתלה חריפה

מימין - מראה כללי של הצמח הגדל בסדקים במשטחי סלע. צילם: גדי פולק ©
משמאל - ענפים, עלים ותפרחות. צילם: גברי שיאון ©

להגדלה - לחצו על התמונות

הצמח מעוצה רק בבסיסו ומדי שנה בחורף הוא מתחדש עם מספר רב של ענפים אלכסוניים הנושאים עלי חורף שאורכם 15 מ"מ ורוחבם 5 מ"מ. העלים הללו מסורגים, לבידים וצורתם מוארכת-גלונית במקצת ומכוסים בכסות שערות רכות נעימות למגע. בחיקיהם מתפתחים החל באביב ענפים מקוצרים הנושאים עלי קיץ קטנים המסתיימים בענפי תפרחת מסועפים; הפריחה מתחילה בספטמבר ונמשכת גם באוקטובר ונובמבר. בראש כל ענפון 1-3 תפרחות קרקפת הנישאות על גבי עוקצים קצרים שאורכם 1-4 מ"מ. עלי המעטפת של הקרקפת רעופים ובעלי קצה חופשי מפושק באורך 3-4 מ"מ. קרקפות התפרחת צהובות, מעוטות פרחים (6-17), דמויות חרוט הפוך, וכל הפרחים בהן צינוריים ודו-מיניים. כל פרח בעל חמש אונות צהובות משולשות כאשר במרכז הפרח בולט עמוד

העלי הצהוב העטור בטבעת האבקנים. ישנן אוכלוסיות בחבל הים-תיכוני בהן אונות הפרחים בעלות צבע ארגמן כהה. הזרעונים זעירים שעירים, בעלי ציצית של שערות מחוספסות, המאפשרת את הפצתם למרחקים. אורך הזרעון 3 מ"מ ורדיוס הציצית כפול ממנו.

כתלה חריפה - תפרחות
מימין - צילם: אורי פרגמן-ספיר ©
במרכז ומשמאל - צילם: גברי שיאון ©
להגדלה - לחצו על התמונות

כתלה חריפה נפוצה בארץ בחבל הים-תיכוני, בספר, במדבר שומרון, במדבר יהודה ובהר הנגב וגדלה בעיקר על משטחי סלע וכן במצוקונים. היא מוריקה ומפיצה את ריחה מהעלים דווקא בחודשי הקיץ ופורחת בחודשים ספטמבר-נובמבר בתקופה בה הפריחה הכללית בארץ בשפל. משערים כי ריח הכתלה, וריחם של צמחים אחרים ממשפחות המורכבים והשפתניים, נועד לדחות את אכילת העלווה על ידי הרביבורים אך זוהי הגנה יחסית המביאה כנראה לאכילה מועטה בלבד של עלוות הכתלה. ואכן, אזורים סלעיים שקיימת בהם רעייה חזקה, נשלטים בידי הכתלה החריפה. מין קרוב מאוד לכתלה חריפה הוא **כְּתֵלָה מְדִבְרִית** *Chiliadenus montanus*, שניתן לראותו כתת-מין מדברי של כתלה חריפה, המחליף אותו גיאוגרפית בהרי דרום הנגב, דרום אדום ודרום סיני. **לכ.** המדברית אופייניים עלי מעטפת מאונקלים-קשתיים בעוד אלה של **כ.** חריפה ישרים ופונים מעלה או הצידה. בסוג **כתלה** 5 מינים הגדלים בעיקר ברחבי המזרח-התיכון באזור הפיטוגיאוגרפי האירנו-טורני והסהרו-ערבי; רק המין **כתלה חריפה** חודר לאזור הים-תיכוני וגדל מישראל בדרום וצפונה עד טורקיה. הסוג **כתלה** קרוב לסוג **אפיונה** ושייך לשבט (קבוצת סוגים) במשפחת המורכבים שעיקר תפוצתו באזור הסובטרופי של אפריקה.

שם הסוג העברי של הצמח גזור מהמילה "כותל" ושם המין "חריפה" מציין את תכונת הריח החריף הנודף מהעלים תוך כתישתם. השם המדעי הקודם של הסוג *Varthemia* ניתן לכבודו של הבוטנאי הגרמני וארתמיס שחקר את אזורנו לפני מאתיים שנה. כל מחלקות

הצומח של חברות הסלעים בישראל ושכנותיה על פי החלוקה הפיטו־סוציולוגיות לחברות צמחים, נקראו על שם הכתלה "Varthemietea" לפי שמו המדעי הקודם של הסוג. השמות הערביים של **כתלה חריפה** הם **קתילה**, **כניידה**, **שתיילה**, **סלימניה**; יתכן שהשם העברי "כתלה" משמר את הצליל של השם הערבי "קתילה" שמגזר מהטעם המר. השם האנגלי: Goldy-Locks

עלי הכתלה מדיפים ריח חריף נעים, ומשמשים לתה (בחליטה בלבד, שכן בבישול הם נעשים מרים). הצמח משמש ברפואה העממית כצמח משכך כאבי בטן, מונע שפעת, סכרת, בעל פעילות אנטי בקטריאלית, נגד תולעי בטן, ואפילו כנגד מחלות לב. ההכנה והטיפול נעשים תוך השריית העלים במים רותחים ושתייה. שני מאמרים מדעיים התפרסמו לאחרונה בהקשר לפעילותו למניעת סרטן הלויקמיה וקרישת דם. פרטים נוספים מעניינים על פולקלור ורפואה עממית של כתלה ניתנים בספריו של נסים קריספיל.

ספרות נוספת:

קריספיל נ 1985 צמחי מרפא, מדריך שדה לצמחי המרפא של א"י. הוצאת דפוס המקור.

Afifi FU and Aburjai T 2004 Antiplatelet activity of Varthemia iphionoides. Fitoterapia. 75 (7-8): 629-633.

Yarmolinskya L Bari G Hamiasc R Maorc H et al. 2015 Preferential anti-proliferative activity of Varthemia iphionoides (Chiliadenus iphinoides) Israel Journal of Plant Sciences. 62 (4): 229-233.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: שמידע א 2017 כתלה חריפה *Chiliadenus iphionoides* - פורחת בסלעים בחבל הים תיכוני ובהר הנגב (נובמבר 2017), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 4.

<https://www.kalanit.org.il/chiliadenus-iphionoides-nov-2017>